

УДК 346.9

ФОРМИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Олійник О. Б.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», вул. Табірна, 30-32, 03113, м. Київ, Україна
тел.: (050) -55-956-12, e-mail: OliylikOB@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4941-8785

Птушкіна К. В.

здобувач вищої освіти ступеня «магістр»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел. +38(093) 060-60-60, e-mail: ptushka_ka@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5704-4934

FORMS AND METHODS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF BUSINESS ENTITIES

Olijnyk O.

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
“KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
tel.: (050) -55-956-12, e-mail: OliylikOB@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4941-8785

Ptushkina K.

Master's Degree Student,
“KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
tel.: (093) 060-60-60, e-mail: ptushka_ka@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5704-4934

Анотація. У роботі досліджуються поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання. Під способами захисту прав суб'єктів господарювання запропоновано розуміти сукупність передбачених законом, договором або таких, що не суперечать принципу верховенства права, діянь уповноважених державних органів або суб'єктів господарювання, за допомогою яких може бути досягнуто припинення, запобігання, усунення порушень прав, відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав, відшкодування збитків та здійснено вплив на правопорушника. Визначено розуміння ефективного способу захисту як такого, що: відповідає обставинам справи і характеру порушення; забезпечує реальний захист (відновлення попереднього становища, визнання права, компенсацію збитків, повернення майна тощо) прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; відновлює баланс інтересів у взаємовідносинах сторін; встановлює баланс приватних і публічних інтересів. Запропоновано систему критеріїв-умов для обрання належного та ефективного способу захисту прав суб'єктів господарювання, які зазвичай становлять: 1) відповідність способу захисту змісту порушеного права, характеру його порушення і наслідкам, спричиненим цим порушенням; 2) відповідність законодавству, договору, принципам права та призначенню судового захисту; 3) доцільність і ефективність; 4) адекватність (співрозмірність, еквівалентність) стосовно правопорушення; 5) наявність механізму реалізації (виконання); 6) недопущення порушення прав та інтересів інших суб'єктів. Обґрунтовано необхідність під час позовного провадження визначати часові межі для встановлення неналежності й неефективності обраного позивачем способу захисту та момент ухвалення рішення судом про застосування іншого способу захисту – до закінчення підготовчого засідання, а у справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, – не пізніше ніж за п'ять днів до початку першого судового засідання у справі; такий висновок пов'язується з неможливістю позивача після цього терміну подавати заяви щодо зміни предмета або підстави позову та/або докази на підтвердження належності новообраного способу захисту.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, способи захисту, захист прав, принципи, критерії.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Annotation. *The thesis studies the concept and system of methods of protection of the rights of business entities. Under the methods of protecting the rights of business entities it is suggested to understand the totality provided for by law, contract or those that do not contradict the principle of the rule of law, actions which are applied by authorized state authorities or business entities themselves, through which termination can be achieved, prevention, elimination of violations of rights, restoration (recognition) of violated (disputed) rights, compensation of damages and influence on the offender. The understanding of an effective method of protection is defined as such that: corresponds to the circumstances of the case and the nature of the violation; provides real protection (restoration of the previous provision, recognition of rights, compensation for damages, return of property) of the rights and legitimate interests of business entities; restores the balance of interests in the relationship of the parties; establishes a balance of private and public interests. A system of criteria-conditions for electing an appropriate and effective method of protecting the rights of business entities is proposed: 1) the compliance of the method of protecting the content of the violated right, the nature of its violation and the consequences caused by this violation; 2) compliance with the law, the contract, the principles of law and the purpose of judicial protection; 3) expediency and efficiency; 4) adequacy (proportionality, equivalence) in relation to the offense; 5) availability of the implementation mechanism (execution); 6) prevention of violation of rights and interests of other entities. The necessity to determine the time limits for determining the insignificant caned in effectiveness of the method of protection chosen by the plaintiff and the moment when the court makes a decision on applying another method of protection – before the end of the preparatory meeting, and in the case under consideration under the rules of simplified law suit – is substantiated at least five days before the start of the first court session of the case; such a conclusion is associated with the impossibility of the plaintiff, after this period, to submit applications for the modification of the subject of the claim and /or proof of membership of the new selected method of protection.*

Key words: *business entity, methods of protection, protection of rights, principles, criteria*
Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 10.

Постановка проблеми. Дану статтю присвячено ґрунтовному аналізу та дослідженню питання способів захисту прав суб'єктів господарювання. Проведено аналіз чинного законодавства, наукових робіт, які присвячені даній проблематиці. Обґрунтовано позицію щодо того, що на сучасному етапі розвитку української державності законодавство, яке регулює підприємницьку діяльність, ще недостатньо забезпечує поєднання свободи підприємництва і конкуренції з належним захистом прав суб'єктів підприємницької діяльності, що, у свою чергу, зумовлює необхідність звернення останніх до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав й охоронюваних законом інтересів, тому питання захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в господарському суді наразі є особливо актуальним і практично значущим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе місце у науковому світі займає дослідження проблем захисту прав суб'єктів господарювання. При аналізі наукової літератури можна зробити висновки, що питанням визначення способів захисту прав суб'єктів господарювання традиційно

відводиться значна увага. Науково-теоретичну основу дослідження становлять праці українських учених-юристів, таких як: Кучеренко А. В., Тимченко Г. П., Загнітко О. П., Шатерніков М. І., Зельдіна О. Р. та інші. Але, незважаючи на численні наукові дослідження, єдиної цілісної концепції забезпечення захисту учасників господарських правовідносин немає. Думки науковців з питань визначення способу захисту прав суб'єктів господарювання різняться, оскільки бачення кожного ґрунтується на власному науковому і практичному досвіді.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Дана стаття є комплексним дослідженням визначення способу захисту прав суб'єктів господарювання в контексті законодавчої бази та робіт науковців. Визначено поняття й ознаки захисту прав суб'єктів господарської діяльності. Досліджено способи та форми захисту прав суб'єктів господарської діяльності. Вивчено і розкрито поняття відповідальність при порушенні прав суб'єктів господарювання.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження застосування існуючих форм та способів захисту прав і

законних інтересів суб'єктів господарювання й обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та їх ефективності.

Виклад основного матеріалу.

Захист прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання має здійснюватися із застосуванням форм та засобів, визначених законодавством. Особливо це стосується сфери вирішення господарських спорів, яка може і повинна використовуватися не лише як фактор захисту цих осіб, а й як стимул для справедливого та ефективного вирішення спорів. Цьому розвитку перешкоджає дезорганізація законодавчих актів, неповнота і застарілість стандартів та невідповідність певних компонентів таким сучасним європейським характеристикам:

- доступ до правосуддя;
- інституційна незалежність;
- матеріальна та процесуальна неупередженість;
- розумні строки;
- справедливість та ефективність;
- розширення диспозитивних та змагальних принципів;
- активізація суб'єктів та зменшення судової діяльності.

Згідно з ч. 5 ст. 55 Конституції України у кожного є право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань. Тобто, кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав та свобод [1]. Ст. 20 Господарського кодексу України зазначає, що кожний суб'єкт господарювання і споживач має право на захист своїх прав та законних інтересів [2]. При цьому в законодавстві зазначено, що суб'єкт господарювання може використовувати різні форми й засоби захисту своїх прав та законних інтересів.

У теорії права відсутня однозначність думок щодо видів форм захисту. Так, наприклад, А. В. Кучеренко виділяє досудову, позасудову, судову [3, с. 42]; Г. П. Тимченко називає судову, альтернативну, нотаріальну [4, с. 211—214]; О. П. Загнітко визначає досудову, позасудову, судову [5, с. 165].

Проте немає сумнівів, що форма та спосіб захисту є важливим елементом захисту прав суб'єктів господарювання. Права юридичних осіб можуть бути захищені через юрисдикційні й позаюрисдикційні форми. Юрисдикційний захист здійснюється відповідними державними та іншими органами. Позаюрисдикційні форми захисту полягають у застосуванні самими суб'єктами господарювання передбачених законодавством способів захисту своїх прав.

Важливою правовою гарантією є наявність ефективною, гармонізованою внутрішньою системи, методів і процесуальних засобів захисту порушених суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, встановлення й підтримку яких слід вважати частиною обов'язку держави, захищати права суб'єктів господарювання і забезпечення верховенства права в галузі суспільного виробництва. Але проблема форм та взаємозв'язку захисту суб'єктивних прав – одна з найскладніших у теорії права, не вивчалася в юриспруденції в останні роки, і це є однією з причин труднощів, що супроводжують реформування українського судового та процесуального законодавства України.

Існує багато законодавчих актів, які захищають права суб'єктів господарювання. Однак це не означає, що останні можуть пасивно чекати відновлення порушених прав державою, у будь-якому випадку вони повинні активно боротися з порушеннями закону і вживати проти них дії та захищати свої права.

Главою 3 ЦК України визначені форми захисту цивільних прав та інтересів залежно від суб'єкта, який його здійснює: захист судом (ч. 1 ст. 16 ЦК), захист, що здійснюється Президентом України, органами державної влади, органами місцевого самоврядування (ст. 17 ЦК), захист цивільних прав нотаріусом (ст. 18 ЦК), самозахист (ст. 19 ЦК) [6]. Цей перелік не є повним, оскільки відповідно до ст. 3 Закону України від 11 травня 2004

р. «Про третейські суди» одним із завдань третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів сторін третейського розгляду шляхом всебічного розгляду й вирішення спорів відповідно до закону [7].

У Господарському кодексі немає норм, які б устанавлювали форми захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання способами, передбаченими ст. 20 ГК. Частина 3 зазначеної статті містить відсилочну норму про те, що порядок захисту прав суб'єктів господарювання визначається цим Кодексом, іншими законами. Доволі часто в господарському законодавстві для позначення форми захисту вживаються словосполучення «у судовому порядку» та «у встановленому законом порядку». Загалом порядок захисту прав суб'єктів господарювання встановлений процесуальним законодавством України (Господарським процесуальним кодексом, Кодексом адміністративного судочинства, Цивільним процесуальним кодексом) та іншими актами законодавства, зокрема Законами України: «Про третейські суди», «Про міжнародний комерційний арбітраж», «Про захист економічної конкуренції» [8, с. 145].

Юрисдикційна форма захисту є зовнішнім виразом спрямованої на вирішення правового спору у встановленому законом порядку діяльності уповноважених органів (загальних судів, третейського суду (арбітражу), адміністративних органів), наділених правом винесення обов'язкового для сторін рішення.

Значення форм і способів захисту прав суб'єктів господарювання значно зростає у зв'язку із зростанням ролі засобів правового захисту в регулюванні сфери господарювання. Закріплені законодавством форми та способи захисту

прав суб'єктів господарювання слід розглядати як ефективний інструмент господарського механізму, що має значний вплив на ефективність господарської діяльності. Форми і способи захисту порушених прав суб'єктів господарювання стають усе більш важливими у зв'язку з оновленням господарського законодавства, дією Господарського кодексу України та трансформацією самих способів в умовах розвитку ринкової економіки.

Спосіб захисту прав втілює безпосередню мету, якої прагне досягти суб'єкт захисту, вважаючи, що таким чином буде припинене порушення (чи оспорювання) його прав, він компенсує витрати, які виникли у зв'язку з порушенням його прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав [9, с. 49].

Відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання. На виконання цієї вимоги згідно зі ст. 20 ГК України кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів шляхами, визначеними нормами чинного законодавства.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити **висновок**, що захист прав та інтересів суб'єктів господарювання регулюється низкою матеріальних і процесуальних норм. Але чинне законодавство суперечливе й має суттєві недоліки, не маючи логічного, повного законодавчого забезпечення майже у всіх сферах господарської діяльності. Тому адекватний законодавчий захист прав та інтересів суб'єктів господарювання можливий з урахуванням інтегрованого підходу. Законодавчі реформи повинні мати позитивний вплив на модернізацію захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Парламентське видавництво, 2006. 21 с.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення 30.09.2020)
3. Кучеренко А. В. Конституційне право людини та підприємництво. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля*. Серія: Юридичні науки. 2013. № 2 (5). С. 38-44.

4. Тимченко Г. П. Проблеми форм захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. *Вісник господарського суду України*. 2002. № 1. С. 211-214.
5. Загнітко О. П. Захист прав та інтересів господарюючих суб'єктів у системі права України. *Вісник господарського судочинства*. 2001. № 4. С. 159-166.
6. Цивільний кодекс України: Закон України 16 січ. 2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 30.09.2020)
7. Про третейські суди : Закон України від 05 жовтня 2016. № 1701 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 30.09.2020)
8. Про судоустрій і статус суддів України : Закон України від 10 груд. 2020 р. № 1402 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 30.09.2020)
9. Шатерніков М. І. Поняття та місце господарських судів у національній судовій системі України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 267-272.
10. Зельдіна О. Р. Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти : монографія. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Юрінком Інтер. 2015. 176 с.

Reference:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), “Constitution of Ukraine”, *Parlaments'ke vydavnytstvo*.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “Economic Code of Ukraine”, vol. 436, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> (Accessed 30 September 2020)
3. Kucherenko A.V. (2013), “Constitutional human rights and entrepreneurship”, *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu im. Al'freda Nobelia. Seriia Yurydychni nauky*, vol. 2, no. 5, pp. 38—44.
4. Timchenko G.P. (2002), “Problems of forms of protection of civil rights and legally protected interests”, *Visnyk hospodars'koho sudu Ukrainy*, vol. 1, pp. 211—214.
5. Zagnitko O.P. (2001), “Protection of the rights and interests of economic entities in the legal system of Ukraine”, *Visnyk hospodars'koho sudochynstva*, vol. 4, pp. 159—166.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “Civil Code of Ukraine”, vol. 435-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 30 September 2020)
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine “About arbitration courts”, vol. 1701 – IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (Accessed 30 September 2020)
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine “On the judiciary and the status of judges of Ukraine”, vol. 1402 – VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 30 September 2020)
9. Shaternikov M.I. (2016), “The concept and place of economic courts in the national judicial system of Ukraine”, *Forum prava*, vol. 3, pp. 267—272
10. Zeldina O.R. (2015), *Sudovyy zakhyst prav sub'iektiv pidpriemnytstva: teoretychni ta praktychni aspekty* [Judicial protection of the rights of business entities: theoretical and practical aspects], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 01 жовтня 2020 року